

Suzo V. Ar. Arup

ZABAVI I POUČI.

TEČAJ XXXI.

Uredili

BARTOL INHOF

(do 6. broja).

JOVAN HRANILOVIĆ

(od 6. broja do kraja).

U ZAGREBU
DIONIČKA TISKARA.
1899.

Na obali vidjevaju se mnogi grobovi iz 16. i 17. stoljeća, u kojima su zakopani ljudi, koji su ovdje poginuli bud u boju, vojujući jedni proti drugima, da si otmu plijen, ulovljene kitove, mrože i sobove, bud opet, što su umrli, podlegav nepogodama zimske noći. Mnogi grobovi bili su otvoreni, gole kosti ljudskih kostura leže naokolo porazbacane, što je valjda djelo sjevernih medvjeda i lisica. Imade tuj i spomén-kamen, na kom je zabilježeno, da su dvije sjeverne ekspedicije u godinama 1634. i 1635., svaka od 7 osoba, ovdje prezimovale i sretno se kući vratile. Uzduž cijele obale leži množina naplavljenog drvla, koje je ovamo doplovilo jamačno strujom iz Sibirije. Pošto o našem drugom brodu ni ovdje ne nadjosmo traga, to dade naš kapetan na obalu kraj engleske kuće odvesti ugljen i u dvjema dobro začepljenim bocama točan nalog, kamo imade brod krenuti, ako bi ipak za nama došao, i kuda mi krenusmo.

U 4 ure poslije podne krenemo zadnjiput dalje prama sjeveru u nakani, da dopremo do masivnog vječnog leda. — Nebo, prije podne naoblačeno i tmurno, poče se vedriti, zrak se pročistio tako, da se na daleko i široko stvorio pogled preko sinjeg mora i snježnih gora i udubina spieberskih, koje se na obzorju gube pred našim okom, jer se sve više udaljujemo od njih. — U valovitoj struji, koju je brod iza sebe ostavljao u moru, vidjesmo cijelo jato morskih pasa, gdje se poigravaju na površini morskoj. Svijetlo glatko tijelo ljeskalo im se u sjaju sunčanih traka. Oko osam ura na večer zablista se na dalekom horizontu pred nama vječni polarni led. U početku kao malene svijetle modre i zelene točke cakleći se u svjetlu bijela dana, približujući mu se podiže se sve to veća i veća ledena stijena, sprijeda niska u podobi ravne erte, a što dalje prema obzorju, to se sve većom i nepravilnijom

ukazuje poput čvrste jake zidine, koja je postavljena kao ogromni bedem na braniku tajinstvenog carstva veleborne moćne arktične naravi, javljajući čovjeku: do ovdje i ne dalje dozvoljeno je slabim tvojim brodom se približiti — dalje od tuda čeka te sigurna propast i rasulo. Pa da bude potpuna slika pravog arktičnog predjela, njegove strahotne samoće i nepristupnosti, poče toga dana — dakle usred ljeta — sniježiti. Oko 10 ure dodjosmo do prvih santa, koje su plivale u velikoj množini na morskoj površini. Sve što dalje medju njima brodimo, to postaju omašnjijima, dok se ne prikazuju kao velike ledene poljane, što plivaju na moru. Na nekojim od tih ledenih poljana leže na obodu mirno spavajući tuljani. Kapetan broda dozvoli, da se u more otisne čamac, u kojem se odveze njegov sin sa jednim gorljivim nimrodom, da ih strijeljaju. Sreća im posluži, da su se jednoj od tih nemani primakli na 100 koračaja, te ju ubiše, izpaliv tri hitca iz svojih pušaka. Bila je vrst Phoca barbata (Bartrobe), dva i pol metra duga, a težila je 4 centa. Naravno je, da su sretnog lovca na povratku na brodu dočekali urnebesnim „hura“. Želji drugih lovaca, da se i njima pruži prilika pokušati dobru lovnu kob, nije mogao kapetan udovoljiti, bojeći se, da ne okrene vjetar i magla, i da nam brod ne stisnu tjerajuće sante. Temperatura zraka bila je 1 1/2 ° R, dakle najniža, koju doživismo na cijelom ovom putovanju. Doprli smo našim brodom do 80° 43' sjev. širine, na 10° 36' istočne duljine.

O ponoći krenuli smo napokon natrag, postignuv u svakom pogledu sve ono, što smo željeli, da vidimo i čime da se nasladnjemo. Čudno li i neopisivo čuvstvo obuzima čovjeka, kad pomisli, da se vozi južno prema Špiebergom, koji se inače prikazuju cijeloj Europi kao najsjevernija točka.

(Nastavit će se.)

Samobor.

Napisao Emilij Laszowski.

U skrajnjem zapadnom kutu prostrane ravnice, koja se pruža od Save naprama Susjedgradu, upravo izpod zelenog samoborskog gorja, razkrililo se je staro trgovište Samobor. Od Podsusjeda vodi liepa cesta preko župnog mjesta Sv. Nedjelje plodnom ravnicom do Samobora. Već od Podsusjeda razabiremo iznad samoborskog mjesta na zelenoj glavici prostrane tmastne razvaline nekoč čvrsta samoborskoga grada. Iz samoborskog mjesta vodi ugodni putić do razvaline, koji služi šetalištem Samoboraca. Stari put, koji je vodio ka gradu nekoč, nalazi se sa zapadne strane, zakrećući izpod skrajnje sjeverne kule prema gradskim vratima, koja bijahu namještena na pročelju iztočnog diela grada. Taj je put sasvim zapušten, te se njime dosta mučno upinjati.

Kad udjemo na gradska vrata, eto nas u širokom

dvorištu. Tude bijahu nekoč namješteni gradski topovi. Na sjevernom kraju tog pridvorja stoji jaka četverokutna kula. Sam pak grad diže se s južne strane pridvorja. Nu slabo se razpoznavaju nutarnji razdjeli, jer su poprečni zidovi dosta porušeni, a podzemne prostorije zasute. Razpoznaje se tek nešto ostanaka odaja i hodnika, od kojih je onaj, koji je vodio u podzemlje, prilično sačuvan sa svojim svodom. Podzemno bijahu gradske tamnice. E da bi ove puste zidine znale zboriti, mnogo bi jada izpričati znale!

Na jugoiztočnom ćošku grada stajaše nekoč gradska kapelica, sagradjena u gotskom slogu. Dobro je sačuvan gotski jedan prozor kapelice, a ljudi se sjećaju, dok još bijaše nad kapelicom svod s rebrima, koja se sticahu u rosetu. Pokraj kapelice vidi se još podor zvonika, koji

prilično nadvisuje ruševine grada. Na zapadnoj strani stoje još na pol razvaljene dvije oble kule, upravo nad strminom, koja se spušta prema potoku Gradni. Među ovim kulama pruža se negdašnje zapadno krilo grada.

Oko spomenutoga pridvorja bijaše nekoč iznutra namješten drveni triem na zidu s kruništen i puškarnicama. I po ostalim zidovima grada razabiru se mnoge puškarnice.

Grad, dok bijaše ciel, imao je dva sprata, što nam pokazuje i jedan nacrt iz polovice XVIII. vieka, što no ga u kopiji čuva g. Hamilkar pl. Praunsperger u Samoboru.

Potok Gradna, koji dolazi iz samoborskog gorja, zaokreće izpod grada kod stare kapelice sv. Mihalja prema iztoku, teče upravo kroz mjesto samoborsko, te provalivši plodnu ravnicu ulieva se u Savu iznad Podsuseda. Taj potok tjera više mlinova i puni liepo uređjeno kupalište samoborsko. God. 1762. bilo je takovih mlinova u Samoboru pet na broj.

Mjesto samoborsko pružilo se je uz potok Gradnu. Liepi opis ubavog tog mjesta često je već priopćen, te mislimo, da bi suvišno bilo isto činiti, kad su to drugi bolje učiniti znali.

Od starih kuća samoborskih vrijedno je napomenuti onu g. Praunspergera, nekoč svojinu (plemičku kuriju) stare hrvatske porodice Saića, koja je starinom potekla iz stare županije goričke, a poimence iz Steničnjaka, gdje se već g. 1572. napominje. Plemić Martin Saić dobi taj dvorac g. 1647. od Ane grofice Erdödy, žene Herbarta grofa Anersperga, vlasnice samoborskoga grada. U staro vrijeme držali su u Samoboru i blizu ovoga posebne dvorove plemići: Tomašići, došavši ovamo od Korane, Maurovići, Regovići, Kralići, Malenići itd.

Mjesto samoborsko bijaše nekoč obzidano zidom, te još god. 1762. stajahu zapadna vrata, dok se ostanci zidova vide još danas kod dvorca g. baruna Alnocha. Nedaleko mjesta, lievo iznad ceste, što no uz kapelicu sv. Jelene vodi u Mokrice, stajahu nekoč stratište (patibulum).

Župa samoborska, koja danas broji do 9500 duša, stoji pod patronatom gospoštija: Samobora, Bregane i Balagovih dvori. Župna crkva posvećena je sv. Anastaziji, a osim ove imade u mjestu i kapelica: sv. Ane, sv. Jurja i sv. Mihalja. U mjestu je takodjer i samostan Franjevac, države sv. Križa hrvatsko-kranjske, sa crkvom B. D. M. u nebo uzete.

Promotrimo li u cielosti ubavo mjestance i okolice samoborsku, moramo priznati, da je to prekrasan predjel naše domovine, koji je svojim zdravim zrakom, što no struji s gora, veoma zgodan za ljetovanje. Već sada susrećemo u Samoboru ljetom gostiju, koji bučni zaprašeni zrak gradski vole za čas zamieniti ovim divnim gorskim zrakom. Samobor je mjesto, kamo rado izlieću Zagreb-

čani, a nema sumnje, da će Samobor još više oživjeti, kad se izgradi projektirana željeznička sveza sa Zagrebom.

* * *

Mjesto je samoborsko starije od grada, te je nekoč valjda stajalo u staroj županiji okičkoj. Ono je oko god. 1240. dobilo od Kolomana, kralja rutenskoga a heregega slavonskoga, osobite povlastice. Po ovim povlasticama, koje su slične onima podijeljenim Petrinjčanima, podijeljena je Samoborcima sloboda izbora sudca, koji im je jedini imao pravo suditi uz priziv na kralja. Ako bi im ban učinio ma i za jednu marku kvara, mora im stostruko vratiti. Banu bijahu dužni dati samo stan, ostalo mora plaćati. U slučaju, kad bi koji gradjanin bio bez djece, slobodno mu bijaše po miloj volji s imetkom razpolagati. Slobodno bijaše svakomu Samoborecu svoj imetak prodati, ili odseeliti se. Dana im je sloboda i izbora njihova svećenika (pravo patronata). Ovakav privilegij potvrdi g. 1242. u Virovitici kralj Bela IV., pridodav, da imadu Samoboreci u buduće svake godine podavati kralju 100 pensa u ime poreza (collecta), a 30 pensa u ime trgovine (tributum fori). Istom izpravom potvrdi kralj medje posjeda samoborskoga, kako ih u tu svrhu određeni ban Stjepan, brat Babonegov, ustanovio.¹

Kasnije potvrdiše Belin privilegij: god. 1333. kralj Karlo Roberto, god. 1347. kralj Ljudevit, na molbu sudca samoborskoga Dominika, god. 1450. ban Ulrik Celjski, na molbu sudca Sigismunda, god. 1558. kralj Ferdinand I., g. 1572. kralj Maksimilijan II., g. 1582. kralj Rudolf II., god. 1610. kralj Matija II., na molbu plemića Simuna Mišića, gradjanina samoborskoga, god. 1634. kralj Ferdinand II. i g. 1675. kralj Leopold I.²

Kad je veliki kralj česki Otokar II. sretnim bojuim oružjem svoju vlast raširio do Jadranskoga mora (1260. do 1271.), dodje i Samobor pod vlast njegovu. Otokarovi pristaše sagradiše tada iznad mjesta samoborskoga tvrđ grad, današnju samoborsku gradinu. Kako su se zvali pristaše Otokarovi, nije nam poznato, ali znademo, da je ove iz Samobora skoro iztjerao junački okički gospodar Ivan, sin Jaroslava Okičkoga, velikim trudom i krvoprocijem.³ Na strani hrvatsko-ugarskoga kralja osobito se je u borbi protiv Otokara odlikovao velmoža štajerski Nikola od Löwenberga, braneci medju Hrvatske. Ovomu je kralj Otokar poslije požunskoga mira (1271.) oteo sve posjede u Štajerskoj. Nikoline zasluge uvažio je kralj Stjepan, sin i nasljednik Bele IV., te mu je za ove godine 1272. darovao mjesto Samobor sa tributom, davši mu to uručiti po banu ciele Slavonije Ivanišu.⁴ Nu Nikola Löwenberški nije dugo držao Samobor, jer već god. 1274. obdari kralj Vladislav junačkoga Ivana Okičkoga mjestom Samoborom te vratarinom (tributum portae), koja se je pobirala kod Samobora na medji kraljevine.⁵

¹ Izvornik u arhivu trg. Samobora.

² Ibidem.

³ Fejer: Cod. Dipl. VII. II. p. 107.

⁴ Thalloczy-Barabas; Codex Blagayanus p. 21.

⁵ Fejer: Cod. Dipl. VII. z. s. pogrješnom godinom 1284.

(Nastavit će se.)

plovimo do 10 ure na večer do otoka Skarö, gdje se nalazi stanica za prepariranje ulovljenih kitova. Žalibože nije u stanici bilo nijednog ulovljenog, jer je glavno vrijeme za lov na kitove već prošlo. Ulovljenog kita najprije ogule, pa mu se salo isecvari i kuha te rafinirano rabi kao finije ulje za mazanje strojeva (Thrau). Nerafinirano salo stavlja se u promet kao prosta mast za mazanje kolesa itd. Meso kitovo umjetno u parnom suhom prostoru sušeno samelje se dobro u posebnom mlinu, te u spremljenim bačvama razaslije kao guano, upotrebljujući ga za umjetno gnojenje polja i livada (Kunstdünger). Jedan od glavnih produkta, koji se u promet stavlja iz kitova tijela, jest tako zvana riblja kost (Fischbein), koja se dobiva iz epitelijalnih odebljanih naslaga opne sluznice gornje čeljusti, koje u podobi jakih debelih koštanih ploča, što su na obodu svojem kao duge čipke nerezuckane, u ždrijelu kita odozgor dolje vise. Na samom otoku i njegovoj okolici užasno smrdi od gnjilih i rastvarajućih se otpadaka izrabljenih kitova. To je prije još gore smrdilo, kad nisu mesnato truplo oguljenog kita upotrijebili, već ga jednostavno bacili u more, da bude plijenom morskim pticama, dok se nisu napokon gnjili ostanci truležem raspali. — Vrijeme se nešto razvedriilo, nu dani su već znatno kraći, jer se oko 10 ure na večer već spušta mrak. Oko 12 ure otplovismo dalje put Tromsö, kamo smo po mrkoj i kišovitoj noći stigli 23. VIII. Digav se u jutro nadjemo hladan, vrlo neprijatan kišovit dan uz jaki jugozapadni vjetar. Odvezemo se čameem izravno u grad. Posjetili smo ondješnji muzej, koji se nalazi u lijepoj velikoj izvan grada sagrađenoj kući, te je bogato snabdjeven sjevernom faunom kopna i

mora, kao što su sakupljene i sve rude i kovine, koje se u ovim sjevernim predjelima naći mogu. Tu vidjeh zastavljeni kostur jednog kita, kojeg su pojedine kosti imale baš užasne dimenzije. U Grand Café, koja je i jedina kavana u Tromsöu, nadjosmo već prije spomenutog exploitatora sa Bäreninsel Lerhnera u krugu svojih sunarodnjaka Nijemaca sa našeg broda. — Mnogo je pripovijedao o bogatim ugljenicima na Bäreninsel, koje će početi sada iskopavati i da je ugljen vrlo dobre kakvoće. Zanimiva je bila njegova izjava, da je najbolje sjevernu Norvešku, Špicberge i daljne arktične predjele posjetiti u lipnju ili kolovozu, inače da je obično burno vrijeme, maglovito i kišovito, što on već opaža od nekoliko godina.

U 4 ure poslije podne digosmo sidro te smo otplovili dalje. Napokon prestade oko šeste ure kiša padati — vjetar se slegnuo, te se malo razbistrilo tako, da je moći na palubi časomice biti i užiti se svježeg zraka i krasnog pogleda na zelene i napučene obale, iza kojih se uzdižu ogromni pećinasti bregovi, pokriti novim napalim snijegom. Što dalje prema jugu plovimo, to su dani napadno sve kraći, tako da se je danas sumrak već počeo oko 9. ure na večer hvatati, a četvrt ure iza toga već se spušta noć.

24. VIII. Prestalo napokon sasvim kišiti, te se oko 11 ure razvedri i po koji sunčani trak kroz oblake prodre. Vozimo medju širim otočjem uz dosta uzburkano i nemirno more, a poslije došav medju uske Škare, umiri se more, pa je ugodno sjedeći na palubi promatrati razne formacije obližnjih bregova. Oko 4. ure poslije podne prošli smo vraćajući se natrag opet polarni krug, što je naš brod pozdravio opet hitceem iz topa.

(Svršit će se.)

Samobor.

Napisao Emilij Laszowski.

Četvši Ivan Okički grad Samobor, predao ga je bez sumnje u ruke kraljeve. Od toga vremena upravljahu gradom hrvatski banovi, koji su u njem držali svoje kaštelane.¹ Sve do XV. vieka bio je grad samoborski kraljevski grad, dok ga ne dobije moćna porodica Celjskih, koji su poštivali slobode mjesta samoborskoga. Knezovi Herman i Fridrik Celjski založiše oko g. 1414. za 4000 for. grad Samobor svojim rođacima Albenima: Ivanu, hrvatskomu banu i bratu mu Eberhardu, biskupu zagrebačkomu, gospodarima tvrdog Medvedgrada. Nu već godine 1416 izkupiše ga od ovih, te im založiše za 1500 for. imanja Cvetković i Tržić, koja su dobili u zalog od Tomasa Bevenjuda-Okičkoga.²

Kad su za vrieme burnih razmirica izmedju Jelisave

¹ God. 1331. bijaše kaštelanom samoborskim Ivan, g. 1351. meštar Petar župan zagrebački, a g. 1395. Mirko od Korute.

² 11. R. A. fasc. 1592. br. 19. prije u zem. arhivu, sada u Pešti.

udove kralja Alberta matere Vladislava Postuma i kralja Vladislava Poljskoga pristajali knezovi Celjski uz udovicu kraljicu i vodili krvavi rat protiv pristaša Vladislava Poljskoga, bijena je g. 1441. krvava bitka blizu Samobora. Čete Vladislava Poljskoga provališe pod vojskovodjom Banfýjem u Hrvatsku, da pustoše imanja Celjskih. Kod močvara, što ih tada kod Samobora činila Gradna i Sava, sastade se Banfý sa četama Celjskoga, koje je vodio Čeh Ivan Vitovac. Premda bijaše vojska Vitovčeva deset puta manja od protivnika, to ga je ipak Vitovac do nogu razbio i samog Banfýa ulovio. Zarobljenike zatvori u gradove Celjskih, a sam potisne neprijatelja sve do Drave.³

Iza nasilne smrti kneza Ulrika Celjskoga u Biogradu g. 1456. držala je Samobor udovica Ulrikova Katarina Brankovičeva, koja ga založi za 4000 for. štajerskomu vitezu Andriji Baumkirchneru. Nu već godine 1460.

³ Kronika Celjska.

htjede Katarina, žestoka protivnica kralja Matije Kvovina, prodati Samobor i ostala imanja njemačkom caru Fridriku,¹ nu ovaj, čini se, nije nikada zadobio ove gradove. G. 1463. ostavi Katarina Hrvatsku, a u gradu Samoboru nalazimo g. 1475. metličkog kapetana Pankracija Auersperga, koji je sa samoborskim kaštelanom Jakobom Čohom i Sebastijanom Laubserom silovito posvojio desetinu, koju su Samoborci podavali zagrebačkoj crkvi. Pošto oteto nije hotio povratiti, izobčena su sva trojica po Vimandu opatu zagrebačkih Cistercita.² Kako li je Auersperg došao u Samobor, ne znamo nu moguće je, da je on taj grad u ime cara Fridrika zaposjeo.

Skoro iza toga steče grad Samobor senjski kapetan Petar Tarnok od Mačkoša, koji ga oko g. 1488. proda kralju Matiji Kvovinu,³ koji je tada držao mnoge hrvatske gradove, namienivši ih svom naravnom sinu Ivanu Korvinu. U to vrijeme držala je kneginja Barbara žena Dujma Frankopana pogranični grad Ormužd (Fridau), koji je dobila bila od svoje braće grofova Schaumburžkih. Taj je grad tada imao osobitu važnost za sigurnost Hrvatske i Ugarske, s toga zamieni g. 1488. kralj Matija svoj grad Samobor za Ormužd i naloži zagrebačkom kaptolu, da Frankopanku uvede u Samobor. To obavi izaslanik kaptolski arcidjakon bekšinski Juraj u prisuću kraljevskoga povjerenika Mihajla Bencekovića iz Gjiletinea. U ovoj uvodnici napominju se sva pristojašta grada Samobora: grad i trgovište Samobor, Braslavje, Slanidol, Bistra, Kostanjevec, Javorovac, Dregana luka, Podvrh, Mali i Vel. Otok, Klokočevac, Mal. i Vel. Rakovica, Gradna, Farkaševac, Domaslovac, Kladije, Dobrava, Otruševac i Vrbovac.⁴

Frankopanka nije dugo držala Samobor, jer ga već 1492. mjeseca decembra pred zagreb. kaptolom proda, budući udovicom, zajedno sa trgovištem, tributom i patronatom za 4000 for. Ivanu Heningu-Susjedgradskom.⁵ Ta prodaja nije bila korektna, jer trgovište nije nikada dobila od kralja, a to bijaše kasnije povodom silnim parnicama između grada i mjesta samoborskoga, kako ćemo to niže vidjeti. Heninga uvede po nalogu kralja Ladislava mjeseca januara 1493. kaptol čazmanski po kanoniku pojeu Ivanu u prisuću kraljeva izaslanika Stjepana Kašnara iz Glavnice (Moravče). Ovoj uvodnici nije nitko prigovarao, premda tomu prisustvovalaše plemići Juraj Bazalić Vranodolski, kaštelan grada Lipovca, sa strane bana Ladislava Egervara, Valentin Kušvečić iz Egjidovca (sa strane Ivana Korvina), Frančak iz Mokrica sa strane Ive

Horvata-Okičkoga, Ivan iz Peserja, Stjepan Stubički, Nikola Šćitarjevački i Andrija pisac Dereslovački.⁶

Kratko vrijeme iza toga umrie Ivan Hening, a udovica njegova Sofija kći Ivana Tuza i sin joj Andrija prodaše god. 1495. grad Samobor za 4000 for. Elizabeti Petevovoj ženi kneza Nikole Frankopana-Tržačkoga, koji je od god. 1493. uhvaćen u nesretnom krbavskom poboru zajedno s banom Derenčinom čamio u turskom sužanjstvu. Frankopanku uvede po nalogu bana i herege Ivana Korvina iste godine kaptol čazmanski u posjed grada i trgovišta samoborskoga te ostalih gradskih pristojašta.⁷ Vjerna žena nije mogla pregorijeti, da joj junački muž Nikola Frankopan čami u gorkom sužanjstvu neprijatelja. Da smogne novaca za odkup, odluči prodati Samobor. Radi toga zamoli g. 1496. kaptol zagrebački, da k njoj bolestnoj izašalje svog povjerenika. Kaptol pošalje k njoj u Podvrh kod Samobora kanonike Stjepana iz Hrastovice i Nikolu iz Buče, pred kojima proda grad Samobor s trgovištem i pravom patronata svom rodjaku, plemiću kranjskom Jurju Thurnu „de Walsasma et de Kerehky“ (Krško), mužu Jelene Frankopanke-Cetinske za 3600 zlatnih for.⁸ Nije nam poznato, s kojega je razloga opet sljedeće godine 1497. koncem oktobra ista Elizabeta Frankopanka pred kaptolom zagrebačkim sklopila ponovni ugovor s Andrijom Heningom, majkom mu Sofijom, te njegovim sestrama Katarinom, Margaretom, Dorom i Elizabetom, kojim im proda Samobor za 4000 for. pod uvjetom, da ga ne smiju prodati tudjincu, koji nije podložnik hrvatsko-ugarskoga kralja.⁹ Uza sve to držao je Thurn grad Samobor, kojim upravljahu kaštelani tudje njemačke krvi. Takovim se g. 1505. spominje Vid Paksazer, dok je Thurn stanovao u svom krškom gradu.

Kad se je knez Nikola Frankopan vratio iz turskog sužanjstva god. 1510., izposlova si novu darovnicu kod kralja za grad Samobor, uz opazku, da se taj grad ne smije nikada odtudjiti od kralja i kraljevine bez dozvole kraljeve. Tekar g. 1513. uveden je Nikola Frankopan i žena mu Elizabeta po prebendaru Nikoli Kalničkom i kralj. čovjeku Stjepku Ferenčiću-Završkom. Na licu mjesta kod uvođenja prosvjedovaše protiv uvida udova Turnova Jelena Frankopanka po plemiću Tomi Horvatu i Bartolu Budačkom.¹⁰ Parnica, koja je s toga nastala među Frankopanom i Jelenom, dovrši se g. 1519. tako, da je Jelena za se i kćer si Anu dobila od kralja novu darovnicu za Samobor, te je po čazmanskome kaptolu uvedena takodjer u posjed Samobora, premda je protiv toga prosvjedovao zagrebački kaptol po kanoniku Ivanu Horvatu iz Otočca.¹¹

¹ Arkiv za jugosl. povj. III. p. 97.

² Krčelić: Hist. eccl. 187.

³ Zem. arkiv: Doc. med. aevi, a. 1488.

⁴ Ibidem, kao svjedoci i susjedi bijahu prisutni: župnici izpod Okića: Martin i Mirko; plemići: Jurko izpod Okića, Matko Brović iz Volavja, Antolić iz Brežca, Ivo Rastinović iz Hlevna, Bartol Mogović iz Kozla, Niko Babonosić iz Mokrica, Matko Špešić iz Klokoča, Mihajlo iz Dragoslava, Petar pisac Cetinski, te građani zagrebački: Janko, Pavao i Janko Poljak.

⁵ Ibidem a. 1492.

⁶ Ibidem a. 1493.

⁷ Ibidem a. 1495.

⁸ Ibidem a. 1496.

⁹ N. R. A. fasc. 291. Nr. 14. prije u zem. arkivu, sada u Pešti.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ U zem. arkivu: Doc. med. aevi a. 1519.

industrije gotovo nikakove. Osobito im je velika trgovačka mornarica, koja se broji na 4. mjestu među svim mornaricama svijeta. Narod norveški stoji na visokom stepenu naobraženosti. Svaki gotovo Norvežanin znade bar čitati i pisati, čemu se tim više čuditi treba, ako se uzmu u obzir na daleko raštrkana mjesta, koja se uzduž obale pojedinih fjordova steru, što zavisi o mjesnim odnošajima vegetacije, na koju su sva ta mjesta upućena. Stalnih zato škola u zemlji nema, osim u većim mjestima, već podavaju početnu naobrazbu djeci putujući učitelji, koji obilaze od mjesta do mjesta, ostajući svagdje po 4—5 nedjelja. Daljnu obuku djece obavljaju roditelji. Norvežanin je miran, ozbiljan i mučaljiv, u početku možda nepristupan, nu ako je u koga povjerenje stekao, tad je otvorena sreća i iskrenih riječi. Na prvi pogled čini utisak ohola čovjeka, nu to on nije, već ponosit i samosvijestan, jer je slobodan, pa ne će, ma bio još tako siromašan, dosadživati prosjačenjem. Trgujući s njime ne će te prevariti, prodaje robu svoju, a da od tražene cijene ništa ne popušta, jer već stavlja primjerenu cijenu robi. Tim lijepim svojstvima nadaren, jest Norvežanin vrlo simpatična pojava, a boravak među njima ugodan.

Samobor.

Napisao Emilij Laszowski.

(Nastavak.)

Udova Thurnova udala se je skoro na to za Gašpara Herbsta de Loos, ali i ovoga preživi, te se već g. 1525. spominje opet udovicom. Iste godine uda svoju kćer Annu za Ivana Ungnada, baruna od Sonnecka, komornika kralja Ljudevita i nadvojvode Ferdinanda austrijskoga. Na samo Blaževo god. 1525. darovala je Jelena svom zetu i kćeri grad Samobor zajedno s trgovištem, patronatom i maltarinom. Ovu darovnicu, sastavljenu pred dvorskim sudcem Ambrozom Šarkanjem Akošhažkim, potvrdi iste godine kralj Ljudevit, a god. 1528. kralj Ferdinand I.¹

Tečajem vremena, što su se mienjali gospodari Samobora, zapušten je grad, koji je svojim položajem imao veliku važnost za obranu Hrvatske, a osim toga mimo Samobora često su provaljivali Turci u susjednu Štajersku i Kranjsku. Ovu važnost grada uvidjao je i kraljev dvor. S toga je god. 1525. kralj Ljudevit, početkom septembra, darovao Ivanu Ungnadu, materi mu Margareti i sestri Elizabeti, svekolike dohodke komorske (lucrum camerae) i sve redovite i izvanredne poreze, koje su Samoborci plaćali kralju, u svrhu, da ovima obnovi i uzdržava samoborski grad. Taj privilegij potvrdi g. 1528. i kralj Ferdinand I. istim osobama, podielivši također Ivanu Ungnadu pravo mača i regal lova na samoborskom imanju.²

¹ Stari prepis u arhivu jugosl. akademije.

² Ibidem, i u zem. arhivu: Doc. med. aevi a. 1525/8.

Vožnja od Bergena preko sjevernog mora do Hamburga, koju započesmo uz lijepo vrijeme, bila je vrlo neugodna. Pod večer podigne se jaki zapadnjak, silna se spusti kiša, te nam je nevrjeme i bura potisnula brod daleko iz pravea plovidbe sve do pjeskovite i plitke danske obale. Tamo nas postavljeni svjetionici podučise o krivoj vožnji.

Brod stane; počesmo mjeriti dubinu, a ono se ispostavi, da imamo samo 4 hvata, a naš brod treba pod normalnim odnošajima 3 hvata vode, jer tako duboko siječe more. Natrag dakle — pa protivnim pravcem prema engleskoj obali, dok ne zahvatismo duboko more. Tom manipulacijom izgubismo mnogo vremena, te smo napokon prispjeli sretno u Hamburg, gdje se oprostismo srdačno od našeg velevrijednog suputnika prof. Jiruša, komu još i ovdje ključem iskreni „S Bogom“, hvaleći mu na vrlo ugodnom društvu i mnogoj poduci, koju sam erpao od njega.

Odavle odjurismo u Köln, te rijekom Renom u Mainz, pa se preko Nürnberga vratismo kroz Beč natrag u milu našu domovinu, te stigismo dana 5. rujna na večer opet u bijeli lijepi naš Zagreb.

Oko god. 1534. proda Ivan Ungnad grad Samobor s trgovištem i maltarinom plemiću Leonardu Gruberu, koji se od tada pisao „od Samobora“. Taj je čovjek svojim poduzetnim duhom i kopanjem ruda u Rudama kod Samobora i u Gvozdanskom stekao silan imetak. Njemu potvrdi g. 1535. kralj Ferdinand I. Ungnadu podieljeni privilegij vrhu ubiranja dohodaka kraljevih u Samoboru, nu samo za vrijeme njegovog života.³ Odkako je Gruber stekao Samobor, počeo na veliko trgovati, te je drugim trgovcima činio velike neprilike u trgovini. I trgovci zagrebački potužiše se se g. 1535. pred kraljem na Gruberova nasilja, na što kralj 20. juna naloži Gruberu, da ne smije uvadjeti na svom samoborskom imanju novotarije glede trgovine i malte.⁴ Sljedeće godine 1536. uveden je Gruber po zagrebačkom kaptolu u Samobor.⁵ Za Gruberu upravljao gradom kaštelan Krsto Grovečki, koji je zagreb. kaptolu uskraćivao desetinu, dok mu nije g. 1542. naložio kralj, da od toga odustane.

Kad je Leonard Gruber umro (1536.), udala se je njegova udovica Dora Frankopanka-Cetinska (prvi put udata za Ivana Blagaja), po treći put za Nikolu Frankopana-Tržačkoga. Već god. 1551. bijaše Dora ženom Fran-

³ Ibidem (zem. arhiv) N. A. A. a. 1535. U tom se izrično veli, da je Gruber kupio Samobor.

⁴ Kukuljević: Samobor.

⁵ N. R. A. fasc. 219 W. 14. prije u zem. arhivu, sada u Pešti. Stari ovjer. prepis u arhivu jugosl. akademije.

kopana. Te godine sklopio je Frankopan u ime njezino nekakav kupovni ugovor glede grada Samobora.⁶ Tako dodje Samobor opet u ruke Frankopanske. Nikola Frankopan preuze skrbništvo nad malodobnim Leonardovim Krstom Gruberom. Kad je ovaj dorastao i zatražio od očuha, da mu preda očevinu, ne htjede to učiniti Frankopan, te je radi toga g. 1558/9 medju njima tekla parnica. Medjutim založi Krsto Gruber polovicu Samobora svom očuhu za 2000 for. kao dio majčin, koji joj Leonard odredio,⁷ a god. 1560. založi Samobor svojoj ženi Klari Tahijevoj.⁸ Skoro na to preda Klara grad Franji Tahiju-Susjedgradskom i ženi mu Jeleni Zrinskoj, protiv česa uloži Krsto Gruber prosvjed, te pozove Ivana, Ljudevita i Krstu Ungnada, sinove Ivanove, da preuzmu dio (1/2) svog oca u Samoboru. Radi toga nastala vrlo zamršena pravda, sred koje je Krsto Gruber g. 1564. oružanom silom navalio na Frankopanov dvor u Samoboru.⁹

Krsto Ungnad dodje skoro težkom mukom do svoje polovice Samobora, u koju je i uveden god. 1564., te ju založi zajedno s trgovištem Ambrozu Gregorjancu,¹⁰ dočim je Krstu Gruberu u kratko vrijeme učinio mnogo štete na njegovu dielu. God. 1567. ponovno je obnovljen zalag vrhu polovice samoborskog grada i imanja (za 13.000 for.) učinjen Ambrozu Gregorjancu.¹¹ Tri godine na to (1570.) posvoji Krsto Ungnad s bratom Ljudevitom grad i trg samoborski, na temelju presude dvorskog sudca Nikole Batora.¹² Kad je god. 1574. hotio Krsto Gruber natrag predobiti svoj dio Samobora, suzbi ga Ljudevit (Ladislav) Ungnad oružanom silom.

Krsto Ungnad postade god. 1578. hrvatskim banom, te izkupi sa 7000 for. grad Samobor od Baltazara Gregorjanca, sina Ambrozova i majke mu Dore Mrnjavićevićeve-Brezovičke.¹³ Nu još uvek je u Samoboru sjedila udovica Gruberova, Klara Tahijeva. Kad se je jednom ban Ungnad vraćao sa četovanja na Turke, udario je na samoborski grad, te ga topovima prisilio na predaju, i tako je Klaru iztjerao iz grada.¹⁴ Sretno mu podje takodjer za rukom s bratom svojim Ljudevitom suzbiti ljude udove Gruberove, koji su mu god. 1579. hotjeli oteti grad.

Teški nastadoše dani po občinu samoborsku, odkako je Krsto Ungnad zagospodovao sam u gradu Samoboru. Već god. 1579. poslala svog samoborskog provizora plemića Mihajla Maurovića plieniti mirne žitelje samoborskog trgovišta. Taj je upravo razbojnički otimao purgarima vino, i mnoge nevine bacio u mračne gradske tamnice.

Zahtievaše pače i občinske povlastice (pisma), nu ove ne dobi, te mu rekoše, da će ih samo na saboru pokazati. I radi toga dospješe mnogi u tamnicu. Sljedeće opet god. 1580. otimaše Ungnadov kaštelan Petar Lastazij Samoborcima marvu i druge pokretnine, a god. 1581. navali ovaj s rečenim Maurovićem i Rudarima na purgare i opet im ugrabio marvu, konje, perad itd., te je šestoricu njih: Ivana Krstalovića, Jurja Dianića, Martina Bljuša, Valentina pisca Hruškoca, Šimuna Mišića i Stjepana Vukovića „na turski način“ povezao i odvukao u grad Krško, gdje su 27 dana u tamnici čamili.¹⁵

Slabo je Ungnad mario za naloge i zabrane kraljeve i nadvojvode, te iztrage, koje su protiv njega bile povedene. Uzalud je god. 1580. posvjedočilo 99 svjedoka, da je Samoborska občina vazda bila slobodna i neovisna o gradu, jer je Ungnad na upite odgovorio, da on samo kazni Samoborce kao buntovnike, a nipošto, da ih on plieni.¹⁶ Osobito karakteriše Ungnadova nasilja sljedeće: U nedjelju prije Božića god. 1581. namami on lukavim načinom u grad Samoborce Bartola i Martina Plazića, te ih ondje prisili na nagodu, koja je smjerala na uništenje sloboda samoborskih purgara. Tom nagodom obvezaše se podavati Ungnadu u ime radnja za vrijeme žetve i košnje 100 for., koje će sam sudac samoborski morati utjerivati; podavati u grad godimice 50 kopuna, 120 pilića i 1000 jaja, obavljati radnje kod utvrđivanja grada i trgovišta, čistiti grad i žito, obvezavši se ujedno i na druge radnje, koje su činili gradski kmetovi. Občinski pak kmetovi dužni su svaki tjedan po jedan dan nositi pisma do 4 milje daleko, i izvan granica kraljevine. Ungnad im milostivo dozvoli (Samoborcima) točiti vino od svih Svetih do Jurjeva. Svoje zemlje ne smiju bez dozvole gospodara grada odtudjivati. Protiv ovoga nasilnog ugovora prosvjedovaše Samoborcei odmah sljedeće godine poslije sv. Triju kralja kod kaptola zagrebačkog.¹⁷ God. 1583 stigne opet Ungnadu nalog kralja Rudolfa II., kojim mu se nalaže, da pusti Samoborce na miru.¹⁸ I to je malo koristilo.

Ana, kći Krsta Ungnada, uda se god. 1585. za bana Tomu Erdöda, s kojom je ovaj dobio dio samoborskog imanja. I Erdödy mučio je zajedno sa svojim tastom jadne Samoborce. Pače niti sama banica Ana nije nerado gledala, kad je dala god. 1586. po trojici zarobljenih Turaka u gradu Samoboru batinati ni kriva ni dužna gradjanina samoborskoga Martina Žganjarića, a iza toga ga u gvoždje zakovati i zatvoriti u podzemnu gradsku tamnicu.¹⁹ Sličnih grozota počinio je Erdödy i Ungnad bezbroj.²⁰

⁶ Starine XVII. 203.

⁷ Arkiv zagreb. kaptola, loc. cred. Prot. I. 11. 40.

⁸ Ibidem I. 156.

⁹ Ibidem II. 1. 3. i zem. arkiv, Krčelić: not. prael 457.

¹⁰ Zem. arkiv: Sabor. zapis. 1758.

¹¹ Kapt. zagr. arkiv. loc. cred. Prot. III. 380.

¹² Krčelić: Not. prael. 457. i sabor. zap. 1758.

¹³ Kapt. zagr. arkiv, loc. cred. Prot. III. 380.

¹⁴ Calendarium zagradiense 1785.: Series banorum.

¹⁵ Izvornik popisa nasilja u arhivu jugosl. akademije.

¹⁶ Ibidem; odnosni spisi i u arhivu zemaljskom.

¹⁷ Stari ovjer. prepis u arhivu jugosl. akademije.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Izvornik iztražnog izvješća, podpisan po zagreb. biskupu Stankovačkom, prepoštu Nikoli Mikeu i Mihajlu Urmovecu u zem. arkivu.

²⁰ Takovih spisa ima u zem. i akademjskom arhivu vrlo mnogo, a ne manje u samoborskom občinskom.

O tome bi se dala napisati debela knjiga. God. 1588. hotio je Erdödy oteći Samoborcima sajam na Filipovo, proti čemu prosvjedovaše ovi pred kaptolom zagrebačkim.²¹ Iste godine umre Ungnad, pa tako se Samoborci riešise ovog nasilnika. Toma Erdödy nastojaše i nadalje potlačiti Samoborce, ne mareći za sve mnoge ukore, koje je primio od kralja i nadvojvoda.²² Osobito je ugnjetavao Samoborce, odkako je hrvatski sabor, sakupljen u Zagrebu 6. februara, izdao mu svjedočbu, da Samoborci njesu nikad imali glasa na saboru, da nisu nikada pla-

²¹ Arkiv zagr. kaptola, loc. cred. Prot. III. 281. — Zem. arkiv, spisi XVI. vieka.

²² Ibidem Prot. V. 5 7. i zem. arkiv, spisi XVI. vieka.

ćali diku kraljevsku (porez) od svojih kmetova, već da su plaćali porez od svojih kuća kao drugi seljaci, i da su od pamtivieka podložnici grada Samobora.²³ Radi neprestanih nasilja Erdödovih i medjašnih razmirica odredjena je god. 1590. posebna komisija, koja je to imala ispitati. Tom zgodom posvjedočila su 683 svjedoka, da su Samoborci bili vazda slobodni od grada, te da su sve do vremena Krsta Ungnada mirno uživali svoje zemlje, koje su u privilegiju kralja Bele omedjene.²⁴

²³ Spis od g. 1650. u arkivu jugosl. akademije. Krčelić not. prael. 457.

²⁴ Izvornik u arkivu jugosl. akademije. Iste godine posvjedočilo je to isto 330 svjedoka. (Ibidem.)

(Nastavit će se.)

Novi pravac u ruskom slikarstvu.

Napisao V. Nilski. Preveo Z. T.

(Svršetak.)

Medan od umjetničkih kritičara sasma pravedno pokazuje na divnu sposobnost Vasnevova, kako on vješto umije uhvatiti i majstorski predati erce narodnosti i duh epohe u naslikanim licima. Tomu treba još dodati, da se Vasnevov pri tom ne utječe k podpunom realizmu, k podpunoj historijskoj istini. Medju njegovim starim prorocima nema tipičnih židova: ima proroka židovskoga poriekla po tipu lica, no nema židova, nema podpunih narodnih tipova. Da, i nije ih moglo biti: u Vizantiji nema ni Grka, ni židova; pravo rusko slikarstvo ne pozna narodnosti. No ja cijelo vrijeme govorim samo o slogu Vasnevova, o onom jeziku, kojim on govori. Predjimo k sili njegova govora. Ta je sila znamenitija od manira, ona je više nego jezik. Nije ostalo nikakvih sledova, nikakova pokaza na umjetnost Vizantije, — nadahnuće razlilo se na široko i daleko i udahnuo je živu dušu slikama Vasnevova. One žive, govore, raduju se, plaču, no u njima se osjeća nešto nezemaljsko, bezkrajno više od grišne zemlje. Kakovim nevidjenim jošte na zemlji oduševljenjem, kakim duševnim prosvietljenjem, duhovnom radošću govore lica na slici: „Radost pravednika u Gospodu“ u Kievskoj stolnoj crkvi! — S njih je teško odkinuti pogled očiju, pa da li samo s njih jedinih?

Vasnevov kist vlada skroz neobičnom silom. Ta je sila velika, moguća, a ne manje je moguć i originalan kolorit umjetnikov. Boja gotovo ne vidiš, kao da ih nema, njih ne možeš razlikovati. U slikanju Vasnevova ima nešto, što napominje Michel Angela: on se ne boji nikakih raccoursa, nikakih čudnih položaja čovječjega tijela. Dosta je pogledati samo na „Posljednji sud“, da se o tom osvjedočiš. Jedan iz osnovnih elemenata Vasnevovih tvorina jest bezprieporno riedka umjetnička sposobnost; uskrisiti duh epohe, koju slikom predstavlja. S osobitom se jasnošću to pokazalo u posljednim radnjama Vasne-

cova kod tema o junačkom eposu, u znamenitim njegovim „Bogatyrima“ (junacima-divima). S tako punom silom umio je shvatiti duh vremena jedini još V. G. Švare, koji je prerano umro za umjetnost. Švare je slikao scene iz historijske epohe: Ivan Grozni, Aleksej Mihajlović, no Vasnevov se udaljio u daleke viekove, u vremena kamenog doba i junaka naših bylina (hist. jun. priča). Švareca nam je lako kontrolirati po historijskim dokumentima, ali po kakim dokumentima da kontroliramo kameni viek? . . .

No Vasnevovski je kist neobično osvjedočiv, ako se može tako reći, te netreba nikake kontrole, jerbo nema sumnje o onomu, što nam njegove slike predstavljaju. Umjetnik nam đapače ne da ni vremena za takovu kontrolu: predstavi nam divljake i prenese nas u epohu divljaka i mi u tom vidimo žive ljude; predstavi nam drevne junake i mi vidimo, gdje stoje pred nama živi ljudi. I te kakovi ljudi i kakovi junaci! Oni dišu, oni razgovaraju s gledaoцем, ne gledeći na neku simboličnost slike.

Vasnevov je izvrstan psiholog i velik mislitelj. Njegova je ideja u svem jasna, triezna, a pri tom sasma objektivna. I Kramskoj i Ge su psiholozi i mislitelji, ali u njih je jedno i drugo subjektivno, kadkada đapače do skrajnosti. U ideji Ge-a na slici: „Što je istina“ ne ćeš naći mnogo, jer mu je ideja suviše subjektivna i originalna. Kramskoj i Ge mučili su se nad idejama, a Vasnevov je miran. U njegovim slikama vidi se svršeno, sistematizirano posmatranje svieta (mirosozercanie) pravoga Rusa; o borbi sa strastima nema ni traga. On je pjesnik i to stare korjenike. On ne priča poput suvremenih pjesnika, kako je u njega ušlo nadahnuće, čim se mućio i što ga je boljelo, dok je radio. Ništa podobna ne izrazuju njegove slike, pa u toj zrelosti i jest sva tajna nje-

kojima se razlikuju od ostalih slavenskih jezičnih skupina. Pokazuje se nadalje, da i obična podjela u štokavski, čakavski i kajkavski dijalekat nedostaje.

Zabluda je osnovana na pričanju cara Konstantina, kad tko tvrdi, da su Hrvati i Srbi poremetili etnično i jezično jedinstvo Slovenaca. Ni u novijem jezičnom razvoju ni u najstarijim vremenima ne može se naći stroga granica između hrvatskoga ili srpskoga jezika i slovenskoga na jednoj strani, a bugarskoga na drugoj, nego su prijelazi neprekidni. Slovenski glasovi i oblici zahvaćaju u skupinu hrvatsku ili srpsku, a opet glasovi hrvatski ili srpski odrazuju se u bugarskom jeziku. Nema po gotovo nikakova filologijskoga temelja rastavljati hrvatski jezik od srpskoga. Sve kad bi još tko htio tvrditi, da su samo čakavci Hrvati, ne bi mogao u glasovima, osnovama, oblicima i sintaksi naći dovoljnih kriterija za samostalan jezik, koji bi bio bitno različan od štokavskoga.

Danas još ne možemo točno odrediti broj jezičnih dijalekata. Najbolje su ispitana slovenska narječja (izuzevši

sjeveroistočnu skupinu). U nas ima nekoliko dobrih dijalektoloških rasprava, ali što znamo o narječjima po Slavoniji i Bosni? Bugari marljivo skupljaju ovakovu gradju u svojem „Zborniku“, ali će biti još posla mnogo, dok se dobije potpuna slika bugarskih narječja.

Evo nauka, koja nas je do sada dijelila, počinje nas opet vezati u jedno kolo; uskrsava ona ideja, koju su naši Ilirci nazvali „ilirskom“, želeći poput Talijanâ okrstiti svoju domovinu starim geografskim imenom. Šteta je, što je nauka nešto zadocnila. Da je nauka već prije šest sedam decenija ovako mogla progovoriti, možda bi danas bilo štošta drugačije. Medjutim je danas već i to dobro, što nauka pomaže umanjivati opreke, u kojima se nalaze pojedini južno slavenski narodi. Nauka nam njamčuje, da smo po jeziku upravo jedno. Doći će vrijeme, da i ovo zrno sazri; jer je teško vjerovati, da našoj uzajmičnoj mržnji nikada ne će biti kraja. Tada će spomenici, koje dižemo ilirskim vodjama, zasjati novim svjetlom.

Milivoj Šrepel.

Samobor.

Napisao Emilij Laszowski.

(Nastavak.)

Skoro na to kupi Erdödy sa svojom ženom i drugu polovicu Samobora od Šimuna Ungnada za 5500 for. Tako postade on gospodarom cijele samoborske gospoštije.

Pod konac XVI. vieka stekao si je za obćinu samoborsku velikih zasluga rodjeni Samoborac, plemić i gradjanin Šimun Mišić, koji je često osobno pred kraljem razlagao nevolje svojih sugradjana. Za te zasluge darova mu obćina god. 1590. neke zemlje, što je i sam kralj Rudolf potvrdio.¹ Nastupom XVII. vieka mogli su se Samoborci boljemu nadati, jer su god. 1604. po carskom komisaru Nikoli Frankopanu-Tržačkom i biskupu Benku Vinkoviću medju redovima kraljevine pozvani na ustoličenje novoga bana.² Nu i to nije mnogo prutilo. Ni smrt Tome Erdöda (1624) nije Samoborcima doniela mirnijih dana. Kad su Erdödska imanja g. 1639. podielila djeca Tome Erdöda: Juraj, Gavro, Mirko i Jelisava, ndata za baruna Moskona, dopade Samobor ovu potonju.

Jelisava bijaše slična otcu, što se tiče nemilosrdja prema Samoborcima. God. 1641. uhvati gradski provizor Juraj Noršić samoborskog sudca Martina Vukovića baš na pragu groblja sv. Mihalja, odvuče ga u grad, gdje ga tako batinaše, da mu je meso s tiela odpadalo. Onda ga zatvoriše u tamnicu i mučili ga više dana žedjom i gladom.³ Noršić bijaše grozon nasilnik. On otimaše Samoborcima i zemlje, a god. 1643/4 branio im je prodaju

mesa i na silu rastjerao mesare. I osim toga činio je i druga nasilja i nepodobštine (1644—1652).⁴ Niti protiv ovih nevolja ne nadjoše Samoborci lieka.

Jamačno nastojanjem samoborske vlastele dogodi se god. 1646. velika sramota samoborskim gradjanima. Kad su ovi 5. aprila došli u Zagreb na sabor, dao ih je proto notar Ivan Zakmardy od onuda istjerati. Tu činjenicu dade službenik samoborskog vlastela Justa Josipa baruna Moskona i žene mu Elizabete Erdödove, plemić Martin Saić, po protonotaru službeno ustanoviti posebnom svjedočbom,⁵ da uzmogne i to služiti sredstvom uništavanja pravica obćine samoborske.

Pravda između gospoštije i obćine samoborske trajala je i nadalje. Obćina je branila upravo očajno svoja prava i slobode. God. 1650. izrekla je kr. kurija presudu, glasom koje bijaše obćina dužna gradu plaćati go. limice 100 pensa i gornicu. Pravo krčmarenja dopitano joj je samo od Jurjeva do Miholja. Maltarina dopitana je gradu, a pijacovina i sajmovnina obćini. Od kmetskih podavanja bit će prosti.⁶

Tako bar nešto odlahnu Samoborcima, premda su i dalje bili često zapostavljani.

Jelisava, žena Josipa Justa Moskona, umrie g. 1653., a grad Samobor dodje u ruke njezina sina Ivana Moskona, oženjena sa Martom Gregorjančevom, i kéeri joj

¹ Zem. arhiv: Transumpta donat. I. 208.

² Sabor. zapisnik od g. 1758. čl. 4. u zem. arhivu.

³ Arkiv zagreb. kaptola, loc. cred. Prot. XI. 1.

⁴ Zem. arhiv, N. A. A., te arhiv samoborski fasc. VII. br. 3.

⁵ U arhivu jugosl. akademije,

⁶ Čl. 4. hrvatskog sabora od g. 1758.

Ane Elizabete, žene najprije grofa Eberharda Auersperga, a kasnije Herbarta Auersperga, „general a i velikog kaptana hrvatske krajine“.

Kad je Marta Gregorjančeva ostala udovicom za Moskonom, preda g. 1657. svoj dio Samobora svojoj kćeri Suzani, nu do skora dodje ciele Samobor u ruke kneza Ivana Herbarta Auersperga i žene mu Ane Elizabete, Moskonove kćeri Martine. Postavši Ana Elizabeta udovicom, preda god. 1680. grad Samobor i Rasinju svojim sinovima: Vuku, Franji-Antunu i Teodoriku Auerspergima.¹ Ovaj potonji već je g. 1679. gospodario Samoborom. God. 1689. dieliše braća Auerspergi Samobor, protiv česa prigovaraše sestra njihova Marija Suzana, žena grofa Trautmansdorfa. Teodorik Auersperg držao je i dalje Samobor, te se god. 1692. tužiše na njega Samoborci zbog nekih nasilja, koja im je učinio.² Uza sve to bijaše bolje Samoborcima nego li prije, pače ih je ban Adam Baćan god. 1694. pozvao u tabor na rieci Mošćevnici, kao „regnicolares“, a god. 1701, 1702. i 1704. i na hrvatski sabor.³

Auersperg rado bi bio svoja imanja usredotočio u Kranjskoj i Štajerskoj, s toga je zamislio grad Samobor zamieniti za grad Selnicu, koji bijaše svojinom grofice Magdalene Nadaždove, udove Ivana Draškovića, nu to mu nije uspjelo. Skoro na to založi Teodorik Auersperg za 30.000 for. grad Samobor na 50 godina grofovima Alexandru, Jurju i Krstu Erdödiima te Barbari Erdödovoj, udovi Adama Ozobora.⁴ Nu prije nego li je izminuo založni rok, izkupi Franjo-Antun Auersperg god. 1714. Samobor od Erdöda, da uzmogne nastaviti rudarski posao u Rudama kod Samobora.⁵ Za vrijeme Auerspergâ dobro je prolazila občina samoborska. Nasilja niesu više trpili gradjani, pače je občina samoborska god. 1720. dekretom kralja Karla III. za uvijek oslobođena bila od jurisdikcije grada samoborskoga.⁶ Od toga vremena bijaše položaj občine prema gradu nešto poboljšan, a njezin odnosaj prema gradu bijaše takav, kakovim ga fašija prigodom uvedenja urbara od god. 1774. prikazuje. U ime „činža“ onih 100 „pensa“, plaćala je občina godimice gradu 10 groša od svake kuće i vrta, od svakog jutra zemlje 3 groša a od svakoga kosca (livade su cienjene po koscima) jedan groš, od pojedinog mliinskog kola 3 groša, a od vinogradâ: od svakog kopača 3 groša. Saboriskim člankom 13. od godine 1723. pripalo je napokon občini pravo malte, koje je bila odlukom kurije god. 1650. izgubila. I pravo krčmarenja i mesarenja bilo je slobodno občini kroz ciele godinu. Od mlinova mogla je občina ubirati „činž“ i nove mlinove podizati. Tako im bijaše slobodan i ribolov.⁷

¹ Izprava ova pisana je hrvatski i po Ani Elizabeti hrvatski podpisana. — Arkiv zagr. kapt. loc. cred. Prot. XIII. 213.

² U arhivu samoborskom.

³ Stari ovjer. prepisi u kr. zem. arhivu.

⁴ Ovjer. prepis u arhivu jugosl. akademije.

⁵ Ibidem.

⁶ Ovjer. prepis u kr. zem. arhivu.

⁷ Izvornik u kr. zem. arhivu. — Pravo mesarenja i vino-točja uskraćivaše im vršiti već god. 1583. Krsto Ungnad.

Gospodarima grada Samobora spominju se godine 1740—1760. Josip-Antun Auersperg, a zatim Ivan Nep. Auersperg, koji ga god 1763. s cielom gospoštijom proda grofu Josipu Erdödu. Od tada je opet nastalo zlo vrijeme za Samoborce, jer su im Ladislav i Ludovik Erdödy mnogo dodijavali (1771—3), a njihovi gradski službenici otimali marvu, žito, pače je prigodom takovog jednog otimanja popaljena kuća sudčeva.⁸

God. 1774. prodaše braća Ladislav i Ludovik Erdödi grad Samobor grofu Krstu Erdödu za 210 tisuća for.⁹ Od ovoga priedje skoro Samobor u ruke porodice baruna Kulmera, te se god. 1786. spominje Ivan barun Kulmer gospodarom samoborske gospoštije.

Već u drugoj polovici prošloga vieka počeo je grad po malo propadati, jer su mu vlasnici volili stanovati u ubavom dvorcu izpod grada, a samo imanje razcejpkano je vremenom u više manjih imanja. Oko polovice tekućega vieka priedje grad Samobor na porodicu Kiepacha, a po ovoj na porodicu baruna Alnocha.

* * *

Spomenuti nam je nešto i o župi i samostanu samoborskom.

Privilegijem kralja Bele podieljeno je občini samoborskoj pravo slobodna izbora svećenika. Franjo Glavinić u svom djelu „Origine della prov. Bosna-Croatia“ tvrdi, da je već god. 1237. u Samoboru osnovana crkva B. D. M. U sačuvanim opet listinama spominje se god. 1277. crkva sv. Jelene kod Samobora, koja je pripadala okićkom gospodaru Ivanu Jaroslaviću.¹⁰ Tekar god. 1334. spominje sbornik Ivana arcidjakona Goričkoga današnju župnu crkvu sv. Anastazije, a uz ovu crkve sv. Ane i sv. Jelene.¹¹ Za kapelu pak sv. Mihalja izpod grada znade se, da je već u prvoj polovici XV. vieka obstajala, što svjedoči u njoj sačuvani grobni spomenik Leonarda Grubera od god. 1436.

Spomenuta crkvice B. D. M. spominje se početkom XVI. vieka pod imenom „sv. Marije u polju“, jer stajaše izvan zidova trga. God. 1505. bijaše kod ove crkve altaristom Pavao Zlažnić. Oko god. 1510. darova gospodar grada Samobora Juraj Thurn ovu crkvu redovnicima male braće države bosansko-hrvatske, a tada kranjske. Nu redovnici (Franjevci) ne mogahu stanovati kod nje, radi pogibelji od Turaka, koji su se često zalietali do Samobora. Poslije smrti Thurnove zamole njegovi nasljednici udova mu Jelena Frankopanka, kći Ana i muž joj Ivan Ungnad papu Klimenta VI., da dozvoli redovnicima osnovati samostan unutar trgovišta. Papa to dozvoli bulom god. 1525.¹² Samostan nije međjutim odmah osnovan, jer je gospodar samoborski Krsto sin Ivana Ungnada oduševljeno prijanjao uz Luterovu nauku, te je u sam Sa-

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem: Processus ser. I. Nr. 328.

¹⁰ Tkalčić: Mon. episc. I.

¹¹ Ibidem II.

¹² Ovjer. prepis u arhivu jugosl. akademije.

*

mobor doveo protestantske prodikače, kojima je dao crkvu B. D. M., u kojoj su tu novu vjeru naučali. Kad je Krsto umro, privedena mu je kći Ana Marija udata za Tomu Erdöda nastojanjem Franjevača opet u krilo katoličke crkve. Ova dade tada god. 1610 po hereticima oskvrnutu crkvu B. D. M., opet Franjevcima. Crkvu je primio sam provincijal reda fra Franjo Glavinčić.

Ana Marija Ungnadova, tada žena Tome Erdöda, željela je i sama osnovati franjevački konvent u Samoboru, ali ju preteče smrt. Franjevci živjeli su izprva u Samoboru od milodara, kojima god. 1618. staviše temelj samostanu. Njihovo djelovanje proti protestantizmu bijaše tako uspješno, da već god. 1628. nije bilo ni duše u Samoboru, koja bi bila još izpovedala Luterovu nauku.¹³ Kod osnutka samostana podpomagaše Franjevce novcem plemić Ivan Lovreković. Za tu pripomoć darovao mu je god. 1620. provincijal Glavinčić i gvardijan samoborskog samostana Antun Teletinović jedan „funduš“, da si na njem sagradi kuću. Ovo darovanje potvrdi i grof Toma Erdödi.¹⁴

¹³ Pfeiffer: *Fassio de sex conventibus croaticis ordinis fr. min.* 1767. u mojoj knjižnici M. S. C.

¹⁴ U arhivu jugosl. akademije.

Osnutak samostana i podjeljenje prebende B. D. M. redu Franjevača ne bijaše po volji občini, jer u tom nazrievaše povredu svojih prava. To bijaše občini tim nemilije, jer redovnici ne htjedoše badava vršiti neke svećeničke funkcije u slučaju bolesti župnika, koje je prije obavljao prebendar B. D. M., već su za to tražili od gradjana naplatu. Nisu li odmah dobili plaću, to su onda gradski ljudi otimali gradjanima marvu i doznačivali redovnicima naplatu (1638.) Radi toga potužiše se Samoborci god. 1641. pred zagrebačkim kaptolom.¹⁵

Pravo podjeljivanja župe samoborske, koje je po privilegiju kralja Bele pripadalo občini, počeo se gospodari grada već rano svojatati. Već od god. 1492. prodavano je i pravo patronata s gradom i trgovom, a to je i kralj potvrdjivao, pa tako su vlastela samoborska polako dobivala to pravo. Nu ipak sve do vremena Krsta Ungnada, čini se, da je občina sama vršila to pravo.¹⁶

God. 1555. bila su u Samoboru uz župnika još četiri svećenika, od kojih je pop Vincent čitao misu hrvatskim jezikom i pisao pisma glagolicom — bijaše glagolaš.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem. Zapisnik preslušanja 330 svjedoka glede prava občine samoborske.

(Svršit će se.)

Sovsko jezero.

Dr. S. S.

U istočnom dijelu šumom obrasle, milovidne Diljgore, koja s jugoistoka opasuje ubavu i plodnu požešku kotlinu, a koja je prije dijelila ili dilila (na šijačku — a odatle joj i ime) civilnu Slavoniju od bivše Krajine — a na istoku od Mlakina brda (436 m.) uvalilo se naše (kako ga pokojni Luka Ilić Oriovčanin u prirodnom zemljopisu Hrvatske od Vj. Klaića nazivlje) morsko oko — Sovsko jezero.¹

Rijetko je kada tko bio veoma razočaran nego li ja, kadno ugledah to trskom i šašem obraslo boravilište svakovrsnih amfibija — morsko oko. Da leži na granici Galicije i Ugarske, teško da bi to danas jošte bilo prijeporno pitanje, kao što su karpatska morska oka. Ali kako bilo da bilo, naše je, a mene je duhom zanjelo u ono blaženo doba, kad sam se sa najvećim užitkom kupao u isto takovoj trskom i šašem obrasloj vodi, a tu sam reminiscenciju opetovao i u Sovskom jezeru.

Moj prvi a dosele i posljednji izlet na Sovsko jezero imadem zahvaliti ljubeznom pozivu ravnatelja nadbiskupskoga sirotišta u Požegi g. Horata, koji je koncem školske godine 1897./8. pošao na Sovsko jezero sa pitomecima svoga zavoda, a pridružilo se i nekoliko profesora. U

¹ Župnik Ruševački Stjepan Kalamari tvrdi, da se to jezero za pravo zove Šehovsko jezero.

Ruševu, odakle podjismo na jezero, gostoljubivo nas primiše gg. župnik Kalamari, načelnik Martin Kovačević i bilježnik Orašinović. Tu sam priliku upotrebio, da upitam g. načelnika Kovačevića za neke osobitosti Sovskoga jezera, koje on izvrsno poznaje. Njegovoj ljubežljivosti imadem zahvaliti — a sa mnom i čitatelji interesantne upute, koje sam zgodno mogao upotrebiti.

Najbolji je pristup na jezero ravno iz Ruševa, u kojoj općini i jezero leži ili iz Ruševa kroz Sovski dol, koji je po prilici tri četvrtina sata hoda udaljen od Ruševa. Put ne traje dulje od sata i pol. Samo jezero leži preko 300 m. visoko, okruženo sa sviju strana osim sjeverne sa još višim humcima. Ti su humci šumom obrasli, ali kako se šuma u okolici krči, to ne će baš biti od povoljnoga upliva na samo jezero. Jezero zaprema jedno jutro, a ima oblik pačetvorine, te nikada ne presuši. Jezero pripada i naokolo vode močvarni prostor, koji takodjer zaprema po prilici jedno jutro. Prema tome kakova je godina, da li sušna ili vlažna, mijenja i jezero svoju površinu između 1—2 jutra. Za velike vode god. 1878. zapremalo je jezero prostor od tri i pol jutra tako, da je i svu okolnu trstiku voda prekrila. Tom je prilikom jezero imalo svoju najveću dublinu od 16 m., a mjerio je sam načelnik Kovačević. Luka Ilić veli, da je

obličje, još ne oskvrnjeno uvredom crvi, neka nitko ne prolje suze ni u misli. I kada ove manje iščeznu, i kada ove božanstvene ljepote, zbrisane od okrutna vjetra, budu živjele samo u zvucima ovog jednostavnog spjeva; neka zvučni stihovi, plaćući uspomenu onoga, koga više nema, ili žalost slikarstva i kiparstva ne pokazuju u svojem slabom izrazu hladnu svoju moć! Umjetnost i govorničtvo, i sve, što svijet imade, prolazno je i slabo, da oplače gu-

bitak, koji pretvara njihovu svjetlost u tminu. Preduboka je bol, da se izrazi suzama, kada je sve na jedan mah oteto, kada viši duh, čija je svjetlost ukrasivala svijet oko sebe, ne ostavi onima, koji ostaju za njim, ni kukanje ni jecanje — taj strastveni žamor nade, koja se pomrsi — nego blijedo očajanje i lednu mirnoću, široki ustroj prirode, tkivo ljudskih stvari, rodjenje i grob, koji više nijesu što jednom bjehu“. (Konac „Alastora“).

(Nastavit će se.)

Samobor.

Napisao Emilij Laszowski.

(Svršetak.)

Od vremena Krsta Ungnada nastala je žestoka borba za pravo patronata između grada i občine samoborske. Ungnad je uveo više župnika u župu samoborsku. Nu kad je župnik Brozović javno uztvrdio, da je župnikom občine a ne grada, liši ga Ana Marija Ungnadova prebende B. D. M., koja je kasnije pripala Franjevcima. Tako se je i župnik Andrija Biankini (1627—1638) protivio svom uvođenju u župu samoborsku po gradskim ljudima, jer je poštivao pravo občine. On je god. 1635. putovao u Požun, da ondje pred pravdom brani slobodu samoborske. U svojim pismima očito se izrazio, da to čini iz ljubavi prema domovini, „za koju je sladko trpjeti, sladje raditi, a najsladje umrijeti“. Protiv njega podigoše gospodari grada Samobora god. 1636. strašnu obtužbu. Tada bijaše Biankini protonotarom apoštolskim i podarcidjakonom katedralnim. Ovu obtužbu sjajno je Biankini pobio, braneci istinu, a zagovarajući odrešiti prava občine.¹

God. 1639. dodje na župu samoborsku župnik Ivan Pavleković, koji je radi nekih novotarija oštro ukoren bio od biskupa Vinkovića.² Pavleković bijaše do podlosti odan vlasteli samoborskoj, te je javno isticao, da je župnik grada a ne občine. Mnogo je dodijavao občini, te bi se moglo cijelo čislo njegovih protupravnih čina navesti, koje je nanio občini. U toj pravdi za patronat uzsljedeše razne odluke kralj. kurije, ali povoljne po samoborsku vlastelu, jer je god. 1645. 107 svjedoka izjavilo, da to pravo pripada gradu, a god. 1647. dopitala je kurija pravo patronata gradu. Sad su istom gospodari grada nasilno postupali. Skoro na to uvedoše gradski ljudi župnika Petra Dragovana u crkvu samoborsku, davši po gradskim trabantima „špoljari i koleci“ iztakući crkvena vrata „na žalost i špot gradjana“, jer ova ne htjedeše dragovoljno otvoriti. Svi prosvjedi i memorandum občine upravljen god. 1648. na gener. vikara biskupije zagrebačke Petra Petretića ostadoše bez uspjeha.³ Uzalud

je slala občina svoje poslanike do kralja u Riežno, Požun, Beč, Prag, Ebersdorf i Linc u tom poslu, i potrošila do god. 1648. preko 2000 talira. Napokon god. 1651. dopita kr. kurija pravo patronata u prvom redu gradu, a u drugom občini s ovisnošću o volji prvoga.⁴ Nu doskora dodje to pravo sasvim u ruke gosposštije samoborske.

God. 1671. dade Elizabeta Ana Moskonova, žena grofa Herbarta Auersperga, vlastnica grada, „privolom samoborskih purgarov i vse fare samoborske“ pregraditi iz temelja župnu crkvu sv. Anastazije. Tu gradnju obavio je graditelj Hanž Allio iz Celja za 3300 for.⁵

Kako sve občine po biskupiji zagrebačkoj, tako je i Samobor podavao kaptolu zagrebačkom desetinu vina i žita. Od desetine ubrane u Samoboru pripadaše već u XVI. vijeku sudcu občinskom šestnaesti dio. Za to je sudac imao kaptolskim izaslanicima (ljudima i njihovim konjima) odrediti konak za vrijeme ubiranja desetine, a občina imala je dati lagve, u koliko ne bi kaptolski dovoljni bili. God. 1548. odredio je kaptol, da cijela desetina najimućnije druge osobe u Samoboru pripada sudcu.⁶ God. 1625. imala je občina samoborska u zakupu ovu desetinu, ali već god. 1644. uze ovu u zakup gosposštija samoborska za 200 godišnjih for., te uskrati sudcu običajni dio.⁷

Za duševni napredak rano se je mislilo u Samoboru. Već god. 1535. spominje se ondje škola, koju su polazila domaća djeca, pa i strana plemićka. God. 1535. polazio je samoborsku školu potonji arcidjakon katedralni Juraj Petrovinski, a nešto kasnije Luka Črnkovački, pradjed glasovitog rodoljuba i hrvatskog ablegata na bečkom dvoru, Franje Črnkovačkoga. Oko god. 1576. bijaše rektorom samoborske škole potonji arcidjakon Stjepan Budrovački i rektor borskog kolegija. Škola samoborska bijaše u rukama svećenika. U njoj se je učilo: kršćanski nauk, čitati, pisati i drugo potrebno za naobrazbu (doc-

¹ Ibidem izvornik.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ U kr. zem. arhivu: Processus I. Nr. 188.

⁵ U arhivu jugosl. akademije.

⁶ Privilegia oppidi Samobor. n. sc. u kr. zem. arhivu.

⁷ Ibidem: Process Ser. I. 188. i arhiv jugosl. akad.

trina Christiana, litteris, scripturis, monumentis et moribus ac aliis urbanitatum politis edocere" . . .)⁸

Osim svećenika poučavali su i svjetovnjaci. U tridesetim godinama XVII. vieka dobivao je samoborski učitelj od župnika Biankina neku plaću. Osim naučanja u školi imao je učitelj sudjelovati kod sprovoda, a za to dobivaše 12 groša (nummos), a po starom običaju imao je o novoj godini škropiti kuće gradjana.⁹

* * *

Napokon reći nam je još nešto o uredjenju občine samoborske u staro vrijeme.

Na čelu občine samoborske stajale od vjeka po občini slobodno izabrani sudac (Richtardus-judex), kako je to kralj Bela godine 1242. potvrdio. Ovaj je čuvao občinski pečat. Kad je god. 1565. Samobor dobio dva gospodara, Gregorjanca i Ungnada, nalazimo za neko vrijeme u Samoboru dva sudca, koje su nasilno postavili gospodari grada. Bijahu to sudci: Juraj Trgovčić (Mercator) sa strane Ungnadove i Ivan Padarčić sa strane Gregorjančeve.¹⁰

Uz sudca stajale dvanaest prisežnika (jurati), koje također biraše občina. Izbor sudca i inih občinskih

⁸ Spis od god. 1641. u arhivu jugosl. akademije.

⁹ Ibidem spis od god. 1636.

¹⁰ Sabor. zapisnik od god. 1758. i Process. Ser. I. 188. u kr. zem. arhivu.

„oficira“ (fiškuša, notara i prisežnika) obavljao se je svake godine na Blaževu. Od XVII. vieka bijaše običaj, da su isti dan dva prisežnika dojavili rezultat izbora gosposštiji samoborskoj, koja je izbor odobrila i onoj dvojici prisežnika za trud njihov dala polić vina.

Sudac s prisežnicima i „vsom občinom Samobora varoša“ izdavaše javna pisma, na koja stavljale občinski pečat. Občinski pečat, koji i danas još čuva občina samoborska, okrugao je, u njem se vidi kula, a na okolo napis † S. COMVNITATIS DE ZAMOBOR. Taj pečatnik nije stariji od XVI. vieka. God. 1525. potvrdi kralj Ljudevit II. občini samoborskoj pečat i dozvoli joj porabu zelenoga voska. Ovo potvrdi god. 1528. i kralj Ferdinand I.¹¹

Djelokrug občine bijaše unatoč svemu pritisku sa strane grada prilično samostalan. Sudac rešavao je sve razpre, a priziv išao je na kralja. Občina mogla je primati nove članove. Izpražnjeno dobro gradjanina pripalo je občini. Često se je pogadjalo, da je občina pojedine zaslužne obćinare oslobadjala od občinskih daća, kako je to primjerice god. 1696. učinila za Mišičeve nasljednike.

Na osnovi zadobivenih sloboda i prava imala je občina nekoć i pravo patronata, koje je ali oteto joj po negdašnjim gospodarima grada. Otkad se je pako oslobodila občina od težkih pritisaka grada, počela se je liepo razvijati do položaja, koji danas zaprema.

¹¹ Izvornik u samoborskom arhivu.

LISTAK.

Književnost hrvatska i srpska.

Srpska kritika o jednoj hrvatskoj čitanci. Posljednji broj karlovačkog „Brankovog Kola“ donosi iz pera Jovana Živanovića značajan prikaz šestoga izdanja Maretičeve „Hrvatske čitanke“ za drugi razred srednjih učilišta. Nazivljemo ga samo „značajnim“, da se uklonimo doličnom izrazu, koji bi ovakve „književne prikaze“ jednim mahom osvijetlio i žigosao. Gospodin je Živanović očito ostario, pa je odlučio da suton svoga naučnog života začini patriotskim frazama omladine, koja bi po ovakvoj metodi odgajanja morala već s materinim mlijekom usisavati prijezir prema rodjenoj domovini i ogromnoj većini njezinih sinova. Njemu je nepravdo, što se čitanka nazivlje „hrvatskom“, jer je u njoj našao nekoliko riječi, koje je izdavač popratio tumačem . . . Dakle su te riječi hrvatskim djacima nepoznate, a srpskima (valjda) nisu! Ergo? — Treba da se nazove srpskom. Upravo se čudimo, da ne nalazimo odmah i tako omiljele konkluzije: da su se Hrvati i opet pokazali kao — otimači srpske svojine. Ta, pomislite, kako bi se to rado čitalo med karlovačkim homunkulima! „Srbobran“ bi preštampano cijeli prikaz, a svesrpska bi megalomanija likovala nad novom — pogrdom.

Cijeli člančić Živanovićev zadahnut je zlobom, koja nam se čini tim preuzetnija, što je g. Živanović član profesorskoga zbora, koji stoji pod nadzorom hrvatske vlade. Proti ovakim napadajima treba da se hrvatska nauka digne najoštrijim oružjem. Da se ovako šta napiše med Nijemcima ili Francuzima, pitamo, kako bi prošao ovakav spis i pisac ne samo radi zlobe, koja provijava iz toga članka nego i radi — neznanja prikazivačeva. Gospodin Živanović očito više ne prati razvoj naučne discipline, koju predaje na javnom učilištu. On se bavi pčelarstvom. Tko ga onda sili, da se upušta u poslove, kojih ne razumije, ili, ako ih razumije, za što ih onda prikazuje onako, kako se *ne smiju* prikazivati? Za što stoji na stanovištu, koje je nauka već zabcila? Zar danas ikoji ozbiljni profesor „srpskoga“ jezika smije predavati i *napisati*, da je štokavski dijalekat Hrvatima — *strani jezik*? — Gosp. Živanović doslovno piše: „U člancima su mnoge riječi akcentovane, osobito imenice kad pred njima prijedlog stoji. Ima osam članaka, u kojima je svaka riječ akcentovana. Ovako bi što *izlišno* bilo za srpske učenike (?). Za hrvatske je pak učenike ovo većinom potrebno, jer im *srpski* jezik nije maternji, te ne mogu tako lako ni izučiti srpskoga akcenta, koji je *strancima* vrlo težak“. — Ne govoreći za danas ni o čem